

Riječ pozlaćena, blagdan govorenja
Povodom stotoga rođendana Dragutina Tadijanovića¹

Tonko Maroević

Gospođe i gospodo, poštovani predsjedniče HAZU, cijenjeni kolege akademici, a posebno dragi slavljeniče i voljeni prijatelju, naš Tadija, osjećam se iznimno počašćenim da vam se mogu obratiti u ovoj osobitoj prigodi, te pod krovom ove drevne i dične ustanove progovoriti o svakidašnjem i zapravo neusporedivom životnom putu i stvaralačkom doprinosu pjesnika, prozaika, prevoditelja i priređivača-urednika, neospornoga velikana hrvatske književne riječi, Dragutina Tadijanovića. Uvjeren sam da sa svima vama dijelim radost zbog rođendana našega slavljenika, jer je njegova duga prisutnost u našoj kulturi uvijek bila na korist čitavoj zajednici, a njegov dugi staž u Akademiji i izniman radni angažman u njezinim tijelima i odborima ostavili su traga koji se ne da izbrisati.

Sam Tadija znao bi u šali kazati nama nešto mladima: »Lako je vama dok imate mene...« misleći pritom: »jer se možete lakše uspoređivati, lakše podnijeti prolaženje vremena«. Doista, lako je hrvatskom pjesništvu jer ima živi stoljetni korijen (»hrast« – reče Luko Paljetak), jer ima primjer koji zahtijeva i zaslužuje poštovanje, jer ima mjeru koja pokriva raspone od drugoga desetljeća protekloga stoljeća do današnjih dana. Također blago hrvatskoj književnosti što je dobila dar čiste i jedre poetske riječi, što se obogatila izdanjima priređenima najvećom brižnošću i ljubavlju, što u njoj djeluje čovjek koji se nije nikad dao zavesti izvanestetskim razlozima i partijskim pristranostima nego je čuvao

¹ Govor održan 3. studenoga 2005. godine na svečanoj sjednici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u čast Dragutinu Tadijanoviću. Uredništvo zahvaljuje akademiku Tonku Maroeviću, akademiku Nikoli Batušiću, tajniku Razreda za književnost Akademije, te glavnom uredniku časopisa *Forum*, akademiku Slavku Mihaliću na suglasnosti za objavljivanje ovog teksta.

duboku motivaciju služenja ljepoti i pomaganja svima onima kojima je do autentičnog izražavanja. Da Tadijanovića nema, ne bi ga se dalo izmisliti, jer je teško zamisliti stvaraoca kao što je on – istodobno i podjednako zaokupljenoga vlastitim mogućnostima i zahtjevima najskrupuloznije prezentacije mnogih slojeva domaće tradicije (doslovno: od Vraza do Gorana).

O Tadijanovićevu pjesništvu s razlogom je napisana već čitava biblioteka kritičkih tekstova, vrijednih analiza i primjerenih interpretacija, dosjetljivih eseja i mjerodavnih sudova. Izredali su se u pokušaju približavanja magiji i čaroliji stihova mnoga dostojna pera, naši i inozemni tumači i povjesničari. Ne kanim, dakako, ovom prigodom navoditi njihova imena i stavove, no ne mogu ipak preskočiti naslovne formulacije dvojih autora naročito bliskih i kongenijalnih čitatelja, formulacije koje su, čini se, najtočnije dijagnosticirale meritum Tadijanovićeve uloge u korpusu hrvatskoga pjesništva. Pritom mislim na sintagmu »Stilizirana spontanost«, što ju je skovao Ivo Frangeš.

Može izgledati kako želim ublažiti netraženu i nezasluženu povlasticu što mi je palo u zadatak svjedočiti svoje kritičko poštovanje Tadijanovićevoj svečanosti, pozivajući se ne samo na istaknute autoritete nego baš na osobe koje bi bile inače najpozvanije preuzeti tu čast i zadovoljstvo, da su na sreću još među nama. Međutim, ne mogu odoljeti navođenju njihovih karakterizacija, jer ih zdušno dijelim i vidim u njima odgovor na čudo jednostavnosti i običnost tajnovitosti Tadijanovićeve pjesništva. Naime, i Šoljan i Frangeš su uspjeli sintetizirati paradoks duboke naivnosti i nevine iskustvenosti, jezgrovitim oksimoronima pogoditi neka od najbitnijih svojstava pjevanja kao govorenja, pisanja kao iskazivanja neposrednosti. Šoljanova je formula bliža tehničkom receptu, pohvala vještini koja ide s onu stranu privida, dok je Frangešova dosjetka ontološkog karaktera, kaptirajući bitnu funkciju pjesništva. Kako bilo, svoje razmišljanje rado smještam u brazdu velikih i dragih prethodnika na istom poslu, ljudi s kojima me, *si licet*, veže tadijanovićevisko »prijateljstvo riječi«, a u duhu takvog i inog prijateljstva želim pridodati nekoliko vlastitih opaski. Prošlo je već cijelih osam i pol desetljeća otkako je Dragutin Tadijanović napisao svoju prvu pjesmu, a nema niti puna godina da smo čitali jednu sasvim novu u nizu. Takva djelatna amplituda je potpuno bez presedana i sigurno nije bilo lako održati ujednačenu razinu i koherentnost glasa. U međuvremenu su se izmijenile mnoge ten-

dencije i dominantni stilski pokreti, preokreti i socijalni i estetski sustavi, zastarijevali su i obnavljali se karakteristični ekspresivni postupci, ali Tadijanović nije skretao sa zacrtanoga puta. Istina, osjetio je vrijednosti nekih motiva »u zraku«, reagirao je na mnoge povode intimne i kolektivne povijesti, no nikako nije mijenjao svoj komunikativni i plastični izričaj, nije odustajao od izazovne jasnoće i otajne svakidašnjice.

Nema dvojbe da je od samih početaka umio nasljedovati duh pučke lirske pjesme i sintaksu poslovične narodske mudrosti, no ništa manje je reagirao na slobode i/ili napatke što mu je nudila baština eruditskoga predznaka, od Goethea i Leopardija do Trakla i A. B. Šimića. Neobičnim paralelizmom uspijevao je održavati napetost između navrih nježnih osjećaja i blagoga podsmijeha (pa i poruke), između intimne nostalgije i društvene polemičnosti, između samosvjesne raspjevanosti i bolne upitnosti. Naizgled uski tematski registar zapravo je čitava panorama emotivnih reakcija i neposrednih doživljaja, lirski dnevnik osobnosti koja ima što reći, a pogotovu umije to uobličiti na amblematičan način. Ritmizacija njegova stiha neobično je prirodna i glatka, no znalačke nijanse i preljevi daju joj vrijednost nezamjenljivih rješenja.

Uronjen u zbilju svojega bivanja, svoje obitelji, svojega zavičaja i svojega naroda kao malo koji drugi naš pjesnik, Tadijanović je isto tako i pjesnik univerzalnih perspektiva. Vjerojatno mu nije trebalo prvo otići u Pariz, da bi poput naših slikara »zemljaša« (Juneka, Hegedušića, Detonija) našao sredstva pomoću kojih bi pristupio istini našega sela, no nije mu nedostajalo europskih orijentira kako bi bez predrasuda sagledao vlastitu okolinu i svoje mjesto. Čim se pojavio na knjiženoj sceni iskazao se originalnošću i neponovljivošću tona, a stečene vrijednosti potvrđivao je i obogaćivao svim potonjim prilozima i nastupima. Svojim ranim i prvim zrelim stihovima proslavio je rodno Rastušje i blisko Podvinje, susjedni Brod i čitavu Slavoniju, dok ikonografiju njegove kasnije faze upotpunjuju sve širi vidici, ponajprije Zagreba i Firence, zatim Dubrovnika i Pariza, da bi konačno topografija Tadijanovićevih signatura s datacijama obuhvatila impresivne raspone od Vučedola do Raba, preko Crikvenice, Rijeke, Poreča, Lošinja, Rovinja, Opatije, Krapinskih Toplica, Božave, Selca u Primorju i Selaca na Braču. I na taj način on postaje pjesnikom domovinskog pečata, ne samo jamcem jezične istančanosti nego i zatočnikom svojevrzne kontemplacije domaćih krajolika.

Mnogi su čitatelji ostali zauvijek sentimentalno najprisnije usidreni u ambijente i dah Tadijanovićevih mladenačkih stihova, u prostore neodoljivih »Dana djetinjstva« i nedvojbeno antologijskih ostvarenja »Visokih žutih žita«, »Balade o zaklanim ovcama« ili »Sunca nad oranicama«. Sam autor međutim nije ostao okovan antejskim okvirima i tipološkim obzirima, nije pristao na vječnu etiketu pjesnika Rastušja i rapsoda žetve, nego je poetski išao dalje kamo ga je vodila životna empirija i kulturna dogradnja. Svoju je istinitost nadahnuća potvrđivao novim i drugačijim korelativima, izmijenjenim simbolima i referencama, da ne kažemo pukom faktografijom, koju je pak gotovo alkemijski preobražavao u roman blistava zvučanja.

Dragutin Tadijanović jest točno i sretno ustvrdio kako je on »vezan za zemlju«, no isto je tako opravdano morao potom uskliknuti kako je i more u njemu »more u meni«. Dinamika razmjene tih dvaju počela, prava dijalektika elementarne statičnosti zemlje i prvotne pokretljivosti valovite morske vode, daje Tadijanovićevu opusu iznimnu širinu i dubinu. Svijest o bitnoj binarnosti svojih poticaja i sam je prikladno izrazio ispisivanjem para diptihalnih pjesama.

Pojednostavnjujući, kazat ćemo kako je pjesnik u mladosti pisao pretežno otvorena oka i čista srca, dok je u zrelijoj dobi sve više uzimala ulogu refleksija i rekapitulacija, komponenta duha i uma, ne žrtvujući nipošto izravnost saopćenja. Jednom sam se zgodom već poslužio slikom klepsidre, ukazujući kako je nataloženo, sedimentirano iskustvo prve faze Tadijanović iskoristio u drugoj životnoj polovici da ga procijedi kroz filter (ako hoćete, i »usko grlo«) dugoga trajanja, da ga preispita kroz interiorizaciju, da ga provjeri u reviziji definitivnijih spoznaja.

Cezuru između te dvije faze sam je autor naznačio epohalnom svijesću o krizi, o vlastitoj egzistencijalnoj krizi i o krizi same funkcije pjesništva. Možda nije neznakovito ni to što se cenzura uglavnom poklapa s razdobljem kreativne šutnje za vrijeme Drugoga svjetskog rata i potonjega poraća, no kad se Tadijanović 1953. definitivno oglasio »Elegijom pjesniku koji nije dugo godina pjevao« našao je ključ za novi početak. Usudio bih se kazati kako je pritom metempsihotički preuzeo i ulogu poginuloga prijatelja Gorana, jer pjesma »Goranov epitaf« samo prividno zaključuje i zatvara knjigu prve polovice kreativnog salda, a zapravo otvara knjigu učestalog dijaloga s prijateljima, suputnicima i predcima

po peru. U najvećem broju slučajeva Tadijanovićeve pjesme značit će odavanje počasti preminulim neznanim mu i dobro znanim piscima. Obračajući se sjenama Arthura, Guillaumea i Tina, ili pišući povodom Lorce i Leopardija, Sabe i Trakla, Šenoe i Preradovića, Šopa i Ivaniševića, Šoljana i Kaštelana, Matkovića i Frangeša, on kao da je nastavio govorenje i u njihovo ime, kao da je preuzeo štafetu odgovornosti za odjek poetske riječi.

Usudili smo se Tadijanovića iz zrelih i kasnih dana nazvati pjesnikom pjesništva, ali nije nas strah da smo ga pritom sveli na erudita ili na preživača tuđih iskustava. On je, naime, i kao *poeta doctus* ostao vjeran prvotnosti i izravnosti izraza. I najsloženije aspekte i najdelikatnije situacije Tadijanović u stihovima uspijeva predstaviti rijetkom prirodnošću i pravom organičnošću korištenja jezične tvari. Razgovor s kolegama pjesnicima ne pokazuje se kao znak dugovanja i vraćanja za posudbe nego prije kao prilika davanja, dijeljenja iz bogatih zaliha »prijateljstva riječi«, što je istodobno i neizbježno također »služenje riječi«.

Tadijanović kao pjesnik pjesništva obdario nas je dubokim uvidima u stvaralački čin, uveo u svoju radionicu, u kojoj se već od polovice pedesetih godina zbivaju prisna čudesna povezivanja objektivnih i subjektivnih svjetova: »A ptice... ne znajući za me, pjevaju... i udoše u moje stihove«, ili: »(ovo je meni dala Žalasta ulica dva u Dubrovniku)«, odnosno: »Riječi naviru iz Nigdine i spuštaju se poput anđela na papir«.

Naravno, pozicija pjesnika podrazumijeva i skepsu i sumnju u potrebu pjevanja, od »Sve je već rečeno« pa do »Može li se slovima na papir prenijeti šum vjetrova i pjevanje ptica i srce slomljeno od boli?« Ali izazov je uvijek vrlo jak, nezatomljiva je sanjarija o slovima »klesanim u miramor ili otisnutim crno na bijelim oblacima«.

U drugom životnom poluvremenu Tadijanović je stvorio nova remek-djela sabranosti i kontemplacije, kao što su, primjerice, »Veličanstvo mora«, »Prsten«, »Sveti Ožbolt i visoko drvo s krošnjom u nebesima«, »Svibanj na konju«, »Zelenilo zemlje«, »Kapi rose na ružama«, »Grozđ«, a posebno »Dom tajnovitosti«, koji kao da odškrinjuje dimenziju slutnje i draž nejasnoće što su tajno naličje pjesnikove tobožnje priručnosti i plošnosti. Koliko god on bio omiljen i popularan, čitan i tumačen, poznat i prepoznat, priznat, on kao da je dio svojega pisanja kodirao za moguće daljnje interpretacije, ostavio za buduće čitatelje i tumače. A ova prigodna skica po-

najmanje ima ambicije iscrpiti raspon Tadijanovićeve pjesništva. Ne će biti sporno kažemo li da je lirski dionica najznačajnija i da je slobodni stih najkarakterističniji oblik za autora o kojemu govorimo. Ali on svoju stihovnu slobodu obremenjuje nekom nutarnjom zakonitošću i imanentnom melodičnošću, ali on svoju nedvojbenu elegičnu liričnost obogaćuje različitim naglascima, od ironičnih do narativnih, od sardoničnih do refleksivnih. Na taj način njegov je raspon i sadržajno i formalno širi od rezervata lirike, a s nekoliko se pjesničkih proza bio već našao na pola puta prema pripovjednim žanrovima, da bi konačno pokazao i čitav prozni korpus, pa i prozni opus, kojemu se tek treba navraćati.

Odavno je ustanovio Vlatko Pavletić kako je Tadijanović intuitivno, i ne znajući za haiku, ispisao stihove komplementarne istočnjačkoj tehnici i slikovitoj lapidarnosti te vrste. Tek tu i tamo koristeći rimu, mnoge je svoje sastavke zatvorio u koordinate tercina i katrena, a mnoge čak u korzete gluhoga (pritom i varijantno invertiranoga) soneta, ne obazirući se na moguću pobožnu želju da se ogleda i u sonetnoj igrački. Dakle, i versaloški bi se ovom pjesniku moglo pristupiti sa znatiželjom, s potrebom da se pronikne u homogen sustav naizgled disparatnih sastojaka.

Prepjevima i priređivanjem tuđih tekstova Tadijanović je na svoj način još jednom pružio ruku drugima, pokazao kako neegoistično sudjeluje u svijetu, u kojemu je inače – baudelaireovski – ogolio svoje srce i otkrio dubinu intimnih doživljavanja. Slijedeći u svim radnim emanacijama – kako Kaštelan napisao – viziju harmonije, raspršenom vremenu usprkos ostvario je djelo koje nam služi kao jedan od orijentira, koje primamo kao čvrstu točku hrvatskoga pjesničkog jezika, jezika što stoga danas s njime zajedno slavi blagdan ljudskog govorenja, praznik riječi iskustvom pozlaćene. Dragi Tadija, sretna ti prva stogodišnjica života sa željom da ti pisanje u ovom mileniju u kojem se zatekosmo bude i nadalje zeleno!